

Recensioner

Donna Haraway (2008) *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Vid konferensen *Meet Animal Meat* vid Uppsala universitet i våras kritiserade Judith Halberstam Donna Haraway för hennes utopiska beskrivningar av artöverskridande interaktion – djur må utmana våra fördomar om vi bara studerar dem på deras egna villkor, men i vilken utsträckning kan vi verkligen säga oss *förstå* dem? I sin kritiska redogörelse försökte hon erinra sig namnet på Haraways hund, varpå åtskilliga i publiken spontant, ljudligt och unisont kom till undsättning: *Cayenne!* Jag misstänker att detta var ett retoriskt knep av Halberstam – har en forskare verkligen en sund relation till sin favoritteoretiker när forskaren känner teoretikerns husdjur vid namn? Undertecknad har länge försökt ta reda på namnet på den svarta katt som fotograferats tillsammans med Michel Foucault, och övertygades därmed inte av kritiken. Medan Foucaults förhållande till sin katt har förblivit relativt okänt lämnar Haraway inget åt läsarens fantasi när det gäller hennes relation till Cayenne – vare sig det handlar om agilitytävlingar eller tungkyssar – i *When Species Meet* som utkom under förra året. Men Haraways intresse för icke-mänskliga djur är mångbottnat och har inspirerat och provocerat läsare sedan sent 70-tal.

Haraway har under det senaste året varit uppmärksam i Sverige i och med översättningen av hennes *Apor, cyborger och kvinnor* (2008) – det första av Haraways verk som översatts till svenska i sin helhet. I Sverige är hon kanske mest känd för sitt cyborgmanifest som ingår i denna volym, men samtidigt är det inte denna människa-maskin-hybrid som stått i centrum för merparten av hennes författarskap, utan relationen mellan människa och djur. Detta arbete tog form i hennes *Primate Visions* (1989), som bjöd på en gedigen granskning av primatforskningens samtidshistoria. I denna volym visade hon hur mänskliga egenskaper har använts för att beskriva apor, som sedan observerats och fått fungera som modeller för mänskligt beteende. För att använda det begrepp som Haraway senare myntat i essän *The Companion Species Manifesto* (2005): människa och apa kan betraktas som *förbundna arter* (companion species). Arterna har ett intimt förhållande till varandra inte bara evolutionärt utan också kulturhistoriskt. Det är denna typ av analyser som tillsammans med cyborgfiguren har gjort henne till en av de främsta rösterna i den samtida posthumanistiska diskussionen (även om hon själv i likhet med de flesta skolbildare frånsäger sig den etikett hon tilldelats). Posthumanismens syfte är att problematisera antropocentrism i vetenskap och kulturyttringar – ett syfte som Haraway delar.

Utvecklingen av begreppet förbundna arter når sin kulmen i *When Species Meet*. I detta arbete använder Haraway Cayenne med artfränder, men hon betonar att hunden samtidigt är mer än en teoretisk metafor. Hundar är inte passiva accessoarer i människors liv utan aktörer som ibland handlar i samklang med människors vilja, ibland inte. På samma sätt som Cayenne formar Haraways liv, och omvänt, har män-

niska och hund alltid format varandra ur ett evolutionärt och historiskt perspektiv. Evolutionsbiologisk forskning pekar på att människor och hundar delar en arthistoria som går mer än 100 000 år tillbaka. I begynnelsen av denna gemensamma historia har vargen sökt upp mänskliga samhällen för att livnära sig på avfall. Samtidigt har vargen hållit andra rovdjur borta och har därmed varit medskapare till den mänskliga civilisationen. Att tala om denna civilisation som strikt ”mänsklig” blir därför problematiskt; hunden har också bidragit till denna civilisation. Genom att vi har avlat hundar för en mängd syften såsom jakt, vallning, bevakning, underhållningsväld, ledsagning och vård gör sig hunden outhärlig i en mångfald kontexter idag. Våra arter är således bokstavligen talat förbundna.

Alltså: om vi skärskådar hundens tillvaro blir den svår att skilja från människans, och lika svårt blir det att skilja historia, evolution och samtida samhällsstruktur från varandra, liksom natur och kultur som analytiska kategorier. Haraway menar därför att människor och hundar delar samma ”naturkultur” (*natureculture*). Varje studie av naturen blir också en studie av kulturen, och omvänt. Inte minst får detta resonemang svindlande följder för sociologin. Vad händer om sociologer måste börja betrakta djur som aktörer i sociala skeenden? I *When Species Meet* skildrar Haraway en mängd naturkulturer där naturen förs in i samhället, eller tvärtom samhället i naturen, varigenom både mänskliga och icke-mänskliga djur tillskrivs subjektsstatus. I dessa skildringar möter vi inte bara vargar och hundar av olika arter, utan också bl.a. katter, primater, kycklingar, får, tigrar, marsvin, tsetseflugor, mikroorganismen *mixotricha paradoxa*, ett par påhittade arter och inte minst människor. Sida vid sida med detta bestiarium för Haraway en teoretisk diskussion med en rad filosofer. Bland inspirationskällorna återfinns Foucault, Emmanuel Lévinas, Karl Marx, Sigmund Freud, Alfred North Whitehead, Bruno Latour och Karen Barad. Diskussionen om Barads *Meeting the Universe Halfways* (2007) blir särskilt intressant och rör sig på det fält som har kommit att kallas ”feministisk materialism” – ett försök att förena poststrukturalismens maktbegrepp med fenomenologins erfaraende subjekt. Ett annat tillfälle då verket utmanar konventionella ståndpunkter är då Haraway skisserar en interaktionistisk närhetsetik med tydlig inspiration från Lévinas fenomenologi, Judith Butlers relationella moralteori och djurrättsrörelsen.

Även om Haraway ger den teoretiska diskussionen stort utrymme lyfter hon också fram forskare som själva interagerat med djur, exempelvis primatologerna Jane Goodall och Barbara Smuts. De har själva levt och verkat tillsammans med primater, delvis på primaternas egna villkor, och har genom sin verksamhet tvingat oss att omvärdera vår syn på oss själva och på våra djuriska andra. Åt detta ägnar också Haraway sin bok. Boken, liksom de flesta av hennes resonemang, saknar en tydlig, linjär, teoretisk argumentation – istället blandar hon diskussioner om konst, teknologi, nätcommunities, avelsverksamhet, agility, mikrobiologi, naturfilm, skyddet av utrotningshotade arter, djurförsök, moralfilosofi, teoretiska resonemang och självbiografiska reflektioner. *When Species Meet* kan kritiseras för att vara en intern kommentar till de redan frälsta Harawayanerna – en uppföljare till berättelsen om Haraways och Cayennes egen privata naturkulturhistoria. Men det personliga anslaget med utdrag från e-post-

korrespondens och nätfora kan samtidigt betraktas som ett sätt att visa att naturkulturens mikro- och makronivå är oskiljaktiga. Mellan Haraway och Cayenne sker på en gång ett möte mellan arter och individer. Därigenom kan boken läsas å ena sidan som en intellektuell, om än fragmentarisk, självbiografi, å andra sidan som posthumanistisk teoriutveckling.

David Redmalm, Akademin för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap, Örebro universitet

Thomas Johansson (2007) *Experthysteri. Kompetenta barn, curlingföräldrar och supernannies*. Stockholm: Bokförlaget Atlas

Det har gått två år sedan Thomas Johanssons bok *Experthysteri. Kompetenta barn, curlingföräldrar och supernannies* publicerades och bokens titel har under tiden ökat i aktualitet. Det bokstavligen kryllar av experter, inom sport, matlagning, schlagermusik (!) – ja, på i stort sett alla livets områden. I Johanssons bok är det emellertid experter på föräldraskap, barnuppfostran och familjeliv som undersöks.

Experthysteri utgör en fristående fortsättning på *Makeovermani* (2006) (recenserad i SF nr 3, 2007). Båda böckerna studerar sidor av vad Johansson kallar en terapeutisk kultur och dess inverkan på människors liv och vardag. Den terapeutiska kulturen får sin benämning utifrån den alltmer utbredda terapeutiska blick som Johansson menar präglar vårt samhälle. Denna blick innebär ett ständigt reflexivt förhållningssätt till sig själv, sitt uttryck, sina handlingar och sina relationer. Ett sådant ständigt skådande tillbaka till sig själv, menar Johansson, bidrar till att vardagslivet alltmer psykologiseras och ”förvetenskapligas” då vetenskapliga eller expertbetonade begrepp används för att förstå och sätta namn på det vardagliga livet. För båda dessa tendenser står diverse ”experter”, förstätt som de som arbetar med vårdande funktioner, till buds: terapeuter, läkare, dietister, coacher. Det som väckt Johanssons intresse är att terapeutiskt arbete avser erbjuda ett slags hjälp till självhjälp, men när det terapeutiska förhållningssättet spridit sig till att utgöra ett kulturellt uttryck så visar sig den terapeutiska blicken inte länge vara enbart helande. Snarare innebär den ibland också en felsökning med hopp om att upptäcka fel och brister att korrigera och avhjälpa. Experterna på dessa livets mest intima områden visar också med tydlighet att skavanker *bör* slipas bort, att minsta brist i det personliga exemplar av den mänskliga naturen som vi alla utgör riskerar att göra oss till outsiders. Johanssons avsikt är alltså att utreda hur experterna inte bara hjälper människor, utan även bidrar till ökade problem.

Skälet till att undersöka just föräldraskapets experter var en uppseglade diskussion om ett problematiskt och bristfälligt föräldraskap i självhjälplitteraturen. Johansson vill undersöka vilka budskap och råd som ges till dagens föräldrar. Det empiriska materialet består av ett urval av populärvetenskaplig rådgivningslitteratur publicerad under perioden 1970–2005. Som huvudmaterial används tidningen *Vi Föräldrar*, kompletterat med ett urval av böcker samt tv-program. Boken består av

två delar om vardera tre kapitel. I första delen behandlas centrala föreställningar om barnets natur, könsroller, samt fädernas roll i barnuppföstran. Avsikten här är att ha ett historiskt perspektiv och skönja förändringar från 1970-talet och framåt. I bokens andra del analyseras expertuttalanden med fokus dels på deras budskap, dels på hur föräldrar kan tänkas bli påverkade av dessa. Vidare granskas det aktuella expertbegreppet curlingföräldrar.

För en sociolog är bokens andra del mest intressant. Dels rent allmänt för dess ansats att spåra ”nya” uttryck för vår nutidskultur, men också för att detta i viss mån sker i relation till sociologisk teori. Att första delen inte känns lika spännande kan bero på att Johansson av sagt sig sina vetenskapliga anspråk. Snarare än att utgöra ett vetenskapligt arbete menar han att boken vill vara en upplysande bok till föräldrar med exempel på de motstridiga råd från alltfler experter som rådgivningslitteraturen innehåller. Tyvärr lyfts närläsningen av *Vi Föräldrar* därför inte fram i tillräcklig grad för att läsaren ska kunna följa utvecklingen historiskt. I en bok som syftar till att höja ett varningens finger till de som läser populärlitteratur är det inte bara märkligt att Johansson avsägar sig vetenskapliga anspråk, det innebär också att han träffas av sin egen kritik. Såväl som forskare och som terapeut är han själv en av experterna och som forskare är han i allra högsta grad utrustad med en reflexiv blick. Vad Johansson vill säga med att han inte gör anspråk på att nå upp till vetenskapens stränga krav är att han i boken inte erbjuder några enkla svar på föräldraskap, utan snarare enbart erbjuder några analyser av expertkulturens omfattande och spretiga budskap.

Det är synd att Johansson väljer bort vetenskapligheten. Studiens material är mycket spännande, och de tendenser som han antyder i boken känns fruktbara. Men materialet nästan ber om att utsättas för en mer gedigen sociologisk analys. Johanssons slutsats är i korthet att expertråden ”går på kors och tvärs”. Han menar sig påvisa flera motstridiga budskap från materialet, men utan gedigna analyser och diskussioner övertygas jag inte av motsägelsefullheten i de exempel som tas upp. Som exempel beskrivs vår tids föräldrar av en författare som problematiska i sitt föräldraskap då de saknar känsla för ansvar och gränser. Av rädsla för att deras barn ska råka ut för faror (alternativt för att de själva ska anses vara dåliga föräldrar) agerar de överbeskyddande och sopar undan hinder och faror (curlar) för barnen. Det paradoxala inträffar då dessa osäkra föräldrar dessutom enligt en annan författare hanterar en generation barn som beskrivs som alltmer kompetenta och aktiva i att föra sin egen talan. Bokens mest givande betraktelse är dock att *traditionella experter* tenderar att ifrågasättas medan ett nytt slags *vardagsexperter* (mitt uttryck) får större inflytande. Detta resultat förtydjar en närmare utredning. Det är också hos dessa vardagsexperter som oförenliga perspektiv verkar blandas och resultera i motsägelsefulla budskap.

På det hela taget visar *Expertysteri* prov på ett mycket fruktbart forskningsområde med fina smakprov på vad som kan visa sig i sådan forskning. Men materialet kräver för detta en mer gedigen analys för att visa hur olika experters utrymme har förändrats. Förslagsvis kunde en utvidgad undersökning av expertysterin rymma flera delstudier. En studie kunde undersöka *Vi Föräldrar* som Sveriges ledande tidskrift om föräldraskap, från 1968 fram till idag, för att se vilka experter som framträder, hur

---

redaktionen väljer att utforma tidskriften och hur tidskriften står sig som experttidskrift i en allt hårdare konkurrens. Utan en sådan kontextualiserande ansats blir det svårt att uttala sig om förändringar över tid. En annan delstudie kunde undersöka den "experthysteri" (i meningen ökning av antalet personer som agerar som professionella experter) som har uppstått. I en sådan studie kunde en närläsning och jämförelse av traditionella experter och vardagsexperter utföras. Slutligen vore det också spännande att utreda hur det kommer sig att det korrigerande tilltalet i den terapeutiska blicken inom genren föräldraskap visar sig ha antagit en vardaglig pedagogisk ton.

Jessica Mjöberg, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet